Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.
Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Reacties

Reactie op *Tijdschrift voor Psychoanalyse* 6 (3), themanummer Psychoanalyse en Psychiatrie

Geachte redactie,

Gefeliciteerd met nummer 2000/3 – het themanummer Psychoanalyse en Psychiatrie 'in samenwerking met Tijdschrift voor Psychiatrie'. Dit representeert mijns inziens een belangrijke stap tussen twee gebieden, waar tot nog toe vooral rivaliteit en irrationele afwijzing hebben geprevaleerd. Echter, tot mijn verbazing en zelfs enige verbijstering heb ik gezien, dat nergens in de gerefereerde literatuur betreffende psychoanalyse en de neurowetenschappen wordt genoemd het werk van Mark Solms en de mensen die met hem in samenwerking respectievelijk in communicatie zijn, zoals Damasio en Panksepp, terwijl ik me moeilijk kan voorstellen dat de schrijvers van de in het Tijdschrift gepubliceerde bijdragen van het werk van déze mensen nooit zouden hebben gehoord. Ik heb me dan zelfs afgevraagd of hier niet een voorbeeld werd gegeven van de academische politiek die zo schadelijk kan zijn voor de belangen van de wetenschap: te weten dat concurrentiedrang en jaloezie ertoe leiden dat goed en zelfs belangrijk werk van rivalen wordt verzwegen, en de rivalen dus door scotomisatie worden vernietigd. In het ergste geval – en dat komt mijns inziens helaas niet zelden voor – worden de ideeën en vondsten van de ander gestolen en als eigen gepresenteerd.
Kan iemand mij opheldering verschaffen omtrent de onderhavige, mijns inziens 'glaring omission'?

Met vriendelijke groet,
hoogachtend,

Michael Chayes
(Zenuwarts en psychoanalyticus, zelfstandig gevestigd in Amsterdam.)

Reactie op de brief van M. Chayes

Geachte Redactie,

Collega Chayes noemt de namen van de sprekers die hij op 21-23 juli 2000 in Londen heeft gehoord op het symposium *Neuroscientific and psychoanalytic perspectives of emotion*, waar de International Neuro-Psychoanalysis Society werd opgericht. In ons artikel hebben wij op het historisch belang van deze bijeenkomst gewezen. Er kunnen gemakkelijk meerdere namen toegevoegd worden van wetenschappers die gepubliceerd hebben over de relaties tussen de neurobiologie/neuropsychologie en het psychoanalytisch gedachtegoed, zoals J. LeDoux, A. Galaburda, G. Gabbard, D. Galin, M. Gazzaniga, N. Geschwind, R. Holt, L. Miller, R. Pally, K. Pribram en O. Sacks.
Anders dan Chayes veronderstelt, berust het niet noemen van een aantal namen niet op concurrentiedrang of jaloezie. Door een strenge ruimtebeperking, waar de redactie op pagina 112 van het themanummer op wijst, waren wij gedwongen ons overzicht te beperken. Er moesten daardoor keuzen worden gemaakt. De scotomisatie betrof derhalve de hoeveelheid toegewezen ruimte.

L. Zegerius
M.D. Waldinger
(Auteurs van: De neurobiologische basis van de psychoanalyse, *Tijdschrift voor Psychoanalyse* 6, p. 156-167.)

Ontijdige meditaties over evidence based medicine

Reactie op: G. Pieters (2000), Psychoanalyse en evidence-based psychiatrie, *Tijdschrift voor Psychoanalyse* 6, p. 124-134

Ik was als gelegenheidsredacteur mee verantwoordelijk voor het themanummer Psychoanalyse en Psychiatrie en over het algemeen gesproken tevreden over het resultaat. Anderzijds betreur ik dat in dit themanummer weinig expliciet weerwerk is geboden tegen een bepaalde wetenschapsopvatting die de alleenheerschappij aan het verwerven is in de psychiatrie en de psychoanalyse.[1] Omdat deze evolutie vérdragende, maar volgens mij negatieve, gevolgen heeft, had ik het gevoel niet anders te kunnen dan te proberen hierop een reactie te schrijven.

We leven in wat Forrester (1997, p. 3) 'the age of scientism' noemt, dit is het tijdperk van de overtuiging dat de wetenschappelijke waarheid 'should have hegemony over other truths'. De wetenschappelijkheid waarin het sciëntisme gelooft is die van het zogenaamde standaardmodel van de wetenschap, waarin men meent dat er een geheel aan methodologische principes en regels af te bakenen is dat ons in staat stelt te beslissen of kennis al dan niet wetenschappelijk is. Men veronachtzaamt systematisch en vaak op een onbegrijpelijke manier dat die afbakening principieel niet op waarheid maar op arbitraire conventies berust. Alhoewel Pieters in zijn artikel 'evidence based medicine' genuanceerd en niet zonder kritische kanttekeningen uiteenzet, is zijn pleidooi volgens mij toch sciëntistisch in de door Forrester bedoelde zin.

Een belangrijk element in de uiteenzetting van Pieters is een discussie die men kan lezen op internet onder de titel: *Open door review of outcome studies in psychoanalysis*, geredigeerd onder leiding van de vooraanstaande Britse psychoanalyticus Peter Fonagy (http://www.ipa.uk/research/complete.htm). De *Open door review* bestaat vooral uit twee stellingnames, die inleiden op een overzicht van effectiviteitsonderzoek. Enerzijds is er een pleidooi van Fonagy voor effectiviteitsonderzoek, anderzijds is er een samenvatting van interviews door Perron van een belangrijk aantal Franstalige (IPA)-psychoanalytici, waaruit vooral hun principiële scepsis tegenover evaluatie- en ander empirisch onderzoek blijkt. Bij Fonagy vindt men een redelijk uitvoerige uiteenzetting – die bij Pieters grotendeels ontbreekt – van de mogelijke bezwaren tegen een empirische benadering, en dus van een EBM-benadering, van de fenomenen van het psychoanalytische veld. Fonagy zegt zelfs het grotendeels eens te zijn met deze bezwaren, die hij dus deelt met de genoemde meerderheid van de Franstalige psychoanalytici. In een interview gepubliceerd in de *IPA Newsletter* (Volume 8, Issue 2) bekritiseert Fonagy het EB-model bijvoorbeeld onomwonden aldus: 'An increasingly pragmatic society with an implicit value placed on swift and equal access to quick solutions to mental health problems creates a professional culture which hides behind the ideology of EB-medicine to deal with the problem of unequal distribution of health care resources (...) The real driving force behind EB-medicine is unlikely to be a genuine concern for the quality of care. The movement appears to be largely driven by financial consideration.' Desondanks, en hoewel hij bovendien elders expliciet stelt dat de evidentie die vanuit een standaard-empiricistische wetenschapsopvatting wordt verwacht principieel niet door de psychoanalyse kan worden geproduceerd, pleit Fonagy toch voor een ondersteuning van het psychoanalytische gedachtegoed door meer empirisch onderzoek met inbegrip van effectiviteitsonderzoek. Zijn argument is dat deze optie om strategische redenen in de huidige tijd noodzakelijk is. In onze tijd overheerst het principe 'no evidence no value' en als de psychoanalyse zich niet onderwerpt aan dit principe, dan zal de psychoanalyse worden vernietigd, zo vreest Fonagy. 'Research should aim to improve the public image of psychoanalysis', aldus Fonagy in het geciteerde interview. Volgens Fonagy is 'wetenschappelijk onderzoek' de enige manier om een positieve indruk te maken op verzekeraars en academici en bovendien de geëigende manier om nog potentieel in de psychoanalyse geïnteresseerde jongeren te overtuigen om zich in deze discipline te bekwamen.

Persoonlijk betwijfel ik of in de toekomst meer dan in het verleden iemand psychoanalyticus zou willen worden omdat onderzoek zou hebben aangetoond dat psychoanalytische therapie efficiënter of even (on)efficiënt is als andere therapieën. Evenmin geloof ik dat het imago van de psychoanalyse in de academische wereld wijzigingen van belang zou ondergaan indien er veel meer onderzoek zou plaatsvinden. In de laatste halve eeuw is alles bij elkaar al een indrukwekkende hoeveelheid 'onderzoek' gedaan. Al die – vaak zelfs flatterende – onderzoeksresultaten maken op de 'buitenwereld' blijkbaar geen indruk en wekken onder (niet-academische) psychoanalytici overigens ook weinig belangstelling.

Volgens mij is de enige groep bij wie Fonagy's strategie inderdaad weleens effectief zou kunnen blijken de groep van de verzekeraars. Die zouden wellicht door cijfers overtuigd kunnen worden van de zinvolheid van psychoanalytische therapie. Anderzijds hoeven we er geen tekening of geen rekening bij te maken als we beweren dat verzekeraars geen onderzoek nodig hebben om uit te rekenen dat psychoanalyse zelf altijd een irrationeel dure optie zal zijn – zelfs indien bewezen zou kunnen worden dat psychoanalyse werkt, wat volgens Fonagy zelf praktisch onmogelijk direct door 'onderzoek' aan te tonen is.

Belangrijker dan een verschil in mening over de efficiëntie van de door Fonagy bepleite strategie is natuurlijk het feit zelf dat Fonagy pleit voor een strategische houding in een voor de psychoanalyse bedreigende – daar is iedereen het wel over eens – situatie. Fonagy gelooft in opportuniteiten, in het verbeteren van het imago van de psychoanalyse. Het lijkt een beetje een *appeasement*-politiek: 'We accept the imperfect solution' (sic)! Indien de reactie van Pieters op deze strategie typisch is voor de buitenstaanders mogen we besluiten dat dezen enthousiast reageren. En toch ben ik van mening dat de psychoanalyse met die politiek een heel territorium opgeeft, namelijk haar eigen manier van wetenschapsbeoefening. In de mate dat ze wetenschap is of wil zijn moet de psychoanalyse overigens niet overwegen of ze strategieën zou ontwikkelen, en welke. De wetenschap kent immers maar één meester: de Waarheid.

Het standpunt van Fonagy is dus niet wetenschappelijk gemotiveerd, maar is een pragmatische, politico-strategische optie: een inschatting van de beste weg om de sociale belangen van het beroep te beschermen. Deze optie is volgens mij ook te duiden als het laten primeren van de medische op de wetenschappelijke dimensies van de psychoanalyse. Fonagy is hierover eigenlijk zelfs expliciet. Hij meent dat zijn standpunt vooral verdedigbaar en van belang is in landen waar de psychoanalyse erg vergroeid is met de publieke gezondheidszorg – waar de verzekeraar dus een grote rol speelt. Symptomatisch voor een medische visie lijkt mij de verwondering die Fonagy uitspreekt over de radicale bezwaren die Perron formuleert tegen audio-opnames van psychoanalytische sessies. Die verwondering wordt ook door Pieters, die de verwondering lijkt te delen, aangestipt. Hoewel Fonagy enerzijds zelf toegeeft dat 'if we end up confusing recorded analysis with psychoanalysis per se we are in trouble on a number of counts', zegt hij anderzijds, met het vorige in tegenspraak, dat hij moeite heeft met de prescriptieve toon van Perron, die meent dat audio-opnames geen observaties kunnen zijn van psychoanalyse. Volgens Fonagy is niet duidelijk hoe en in welke mate audio-opnames zouden interfereren met het psychoanalytische proces en of ze dat zouden doen op een manier die studie van sleutelaspecten van dit proces echt onmogelijk zou maken. Fonagy voegt eraan toe dat het rapporteren over sessies toch duidelijk veel minder betrouwbare gegevens oplevert voor wetenschappelijk onderzoek. Hoewel dit oppervlakkig gezien een wetenschappelijke benadering lijkt, is hier mijns inziens eerder een geneesheer aan het woord dan een wetenschapper. Geneeskunde is een pragmatische, op efficiëntie afgestemde, technische discipline, die de Wetenschap soms wat karikaturaal nabootst. Opnemen, registreren, gegevens verzamelen en tegenover groepsnormen in kaart brengen is voor de geneesheer een dagelijkse realiteit in de kliniek – in die van het teken, zou Van Hoorde (zie themanummer) vermoedelijk, in navolging van Lacan, preciseren. Het gebruik van technisch instrumentarium is daarbij geheel vanzelfsprekend. Hij registreert ECG's, EEG's, hanteert rectoscopen,

gastroscopen en specula, zet Doppler's en Holter's in om gegevens te verzamelen waarop diagnose en therapie gebaseerd zullen zijn. Als hij twijfelt over een interpretatie van de verzamelde gegevens kan hij collega's consulteren die zijn indrukken kunnen bevestigen of tegenspreken. De mening van de patiënt is totaal irrelevant, zelfs indien van hem een bijdrage verwacht wordt in de anamnese. Het is principieel zinloos te vragen naar zijn (en uiteraard nog minder naar haar) diagnostische mening. Het is alleen maar als men het psychoanalytische proces op een of andere manier in analogie met het medische gebeuren bekijkt dat Fonagy's verwondering begrijpelijk is.
Als men als wetenschapper nadenkt over het psychoanalytische proces kan men Perrons radicale afwijzing van audio-opnames makkelijk begrijpen en zich erbij aansluiten.
Heel zeker zijn er belangrijke ethische bezwaren tegen de introductie van bandopnemers in psychoanalytische sessies. De uitnodiging om alles ongecensureerd te zeggen veronderstelt een gelijkwaardige garantie van vertrouwelijkheid, die incompatibel is met opnames. Maar fundamenteler nog is de wetenschappelijke incompatibiliteit tussen de stellingname dat psychoanalyse gaat over het leren kennen van zichzelf, denken over zichzelf, inzichten verwerven in zichzelf, waarbij de psychoanalyticus een deskundig bemiddelaar probeert te zijn, die echter geen waarheid over de patiënt weet, en de boodschap dat men een opname van het proces wenst om met expert-collega's te overleggen. Wezenlijk betreft psychoanalyse ervaringen met denken en gedachten, en transformaties ervan door psychoanalytici en analysanten. Het zijn innerlijke processen waarover alleen maar gerapporteerd kan worden. Op bandopnames is hiervan niet veel nuttigs te horen, nauwelijks meer dan een neurochirurg tijdens zijn operaties van de gedachten van zijn patiënt te zien krijgt.
Voor Freud zelf domineerde in elk geval niet de geneeskundige, therapeutische dimensie van de psychoanalyse. Zijn interesse voor de geneeskunde was vooral de op wetenschappelijke grond gebaseerde gedaanteverandering ervan bewerken. Maar voor het helpen van mensen als zodanig waren zijn sadistische drijfveren niet sterk genoeg, zei hij in een beroemde schimpscheut. Niet de onbelangrijkste figuren in de geschiedenis van de psychoanalyse, zoals Bion en Lacan, hebben in die voetsporen evenzeer beklemtoond dat we de psychoanalyse niet mogen reduceren tot het (vigerende) geneeskundige model – met inbegrip van haar impliciete en expliciete empiricistische wetenschapsopvatting. Dat men het kan vergeten dat de psyche met een 'meten is weten'-geloof te vatten is, betekent niet dat de psychoanalyse niet wetenschappelijk zou zijn. En evenmin dat ze géén therapeutische ambities zou hebben.
De psychoanalyse is uiteraard niet onverschillig voor het lijden van de patiënt en miskent niet dat de patiënt een absoluut te respecteren verwachting heeft te genezen. Het is geheel vanzelfsprekend dat op verbetering wordt gehoopt van de psychopathologische toestanden en dat dit wordt nagestreefd. Zowel bij Freud, Lacan als Bion gaat het erover dat precies een niet-omnipotent-wetende maar een onderzoekende, vragenstellende benadering, die voortdurend nog onbetreden ruimtes moet ontsluiten soms de enige weg is naar het therapeutische resultaat. Psychoanalyse wil zich niet buiten de geneeskunde plaatsen, waar ze onmiskenbaar uit ontstaan is, maar kan niet anders dan protesteren tegen de ontsporingen van de geneeskunde en de reductie ervan tot een technische pragmatische discipline. Die kritiek op de geneeskunde ontstaat uit de wetenschappelijke instelling van de psychoanalyse en zou nog steeds een zeer helende invloed kunnen hebben op de geneeskunde en op de psychiatrie.
Ook Pieters erkent haar grote waarde.
Een onbevangen, aan geen autoriteit onderworpen, wetenschappelijke blik kan toch niet anders dan vraagtekens plaatsen bij het enthousiasme voor EBM. Wie ogen heeft om te zien moeten toch een aantal koele feiten opvallen.
In een andere bijdrage over EBM schat Pieters, die hiervoor verwijst naar Dalewijk, dat slechts vijf procent van het medisch handelen stevig gefundeerd is op 'wetenschappelijke' evidentie. Ook indien EBM in de somatische geneeskunde toepassing van haar principes zou weten te optimaliseren zou vermoedelijk nog een overweldigend percentage beslissingen genomen

moeten worden zonder dat er 'wetenschappelijk zekere' kennis ter beschikking is: een geweldige uitdaging voor wetenschappelijke reflectie. Als de wetenschap haar blik nu gaat richten naar complexere en meer etherische domeinen als de psychiatrie, dan mag men ervan uitgaan dat hoogstens een fractie van de vijf procent wordt gerealiseerd en een optimum van vijf procent op dit ogenblik niet haalbaar is, aangezien er gewoon onvoldoende aan vereiste normen beantwoordende kennis voorhanden is. Zullen we ons daar dan maar bij neerleggen? Zullen we, trieste keerzijde van de EBM-medaille, onze handen in onschuld wassen, onze geesten in slaap sussen en vijfennegentig procent en meer overlaten aan 'de ervaring en intuïtie van de clinicus', in het volle besef dat dit de deur opent voor arbitrariteit en omnipotentie, die de geneeskunde haast typeert? Of zullen we ons bezinnen over wat wetenschap is en inzien dat wetenschap niet te herleiden is tot meten, zelfs niet in de natuurwetenschap, het grote paradigmatische voorbeeld. Wetenschap is veel wezenlijker creatief, inventief denken, is vrijheid in het denken tegenover elk gezag, is productie van inspirerende ideeën, is openheid voor kritiek, is gedisciplineerd debatteren en dialogeren, en is dus principieel gekant tegen arbitraire en omnipotente machtsuitoefening. Moet een redelijke conclusie dus niet luiden dat we van de pleitbezorgers van het EB-model meer overtuigende argumenten en concrete voorbeelden mogen verwachten vooraleer we beslissen onszelf om strategische redenen en tegen onze wetenschappelijke overtuigingen in te conformeren aan een soms lawaaierig geëiste blikvernauwing. Er is een te groot deel van de werkelijkheid dat om zorgvuldig onderzoek en reflectie in de geest van de wetenschap vraagt om zich energieverspilling te permitteren. Zoals Pieters zegt (p. 128) is voor de wetenschap een attitude kenmerkend die voortdurend alles ter discussie stelt en geen zekerheid en geruststelling biedt. Mijn voorstel is de zekerheden van EBM ter discussie te stellen.

Jan Cambien

Literatuur

Forrester, J. (1997), *Truth games. Lies, money and psychoanalysis*. Harvard University Press, Cambridge.

Noot

1. Ik spits mijn reactie toe op het artikel van Pieters omdat dit meest expliciet een pleidooi houdt voor een soort wetenschappelijkheid die mijns inziens problematisch is. Sommige bijdragen van het themanummer gaan niet op het punt van 'wetenschappelijkheid' in omdat dit vanuit de aard van het artikel niet aan de orde is. Dat is het geval voor Vermote en voor Mokkenstorm. Van Hoorde distantieert zich ongetwijfeld van de wetenschapsopvatting die ik ter discussie wil stellen, maar dit gebeurt impliciet. Daarom maakt zijn beschouwing mijn reactie niet overbodig. Van Tilburg is onomwonden voorstander van het zich onderwerpen aan het vigerende wetenschapsmodel en Ubbels lijkt er zich bij neer te leggen nadat hij zelf omzichtig vraagtekens plaatste. Het artikel van Zegerius en Waldinger ten slotte, dat pleit voor een herbronning in de neurobiologie raakt aan andere dimensies van de problematiek van het epistemologisch statuut van de psychiatrie en de psychoanalyse. Volgens mij zijn tegen hun voorstellen geen principiële bezwaren, maar zijn er wel indrukwekkende praktische moeilijkheden. Maar dit is een ander probleem.
Mooij wees in een eerder nummer van deze jaargang van het *Tijdschrift voor Psychoanalyse* (p. 54-67) een heel andere weg om een toekomst voor de psychoanalyse open te houden, namelijk die van de filosofie. Maar deze differentiërende diagnose en alternatieve behandelingsoptie heeft diegenen die enkel op het *Tijdschrift voor Psychiatrie* zijn geabonneerd niet bereikt.

Reactie op de brief van Jan Cambien

Wanneer ik hoopte door mijn bijdrage in het themanummer Psychoanalyse en Psychiatrie de karikatuur die in de psychoanalytische wereld over 'evidence-based geneeskunde' bestaat wat bij te sturen, dan ben ik daar, blijkens de reactie

van Cambien, jammerlijk in mislukt. De beschrijving van geneeskunde als 'een pragmatische, op efficiëntie afgestemde, technische discipline, die de Wetenschap soms wat karikaturaal nabootst' waarbij sprake is van 'rectoscopen, gastroscopen en specula' mag dan misschien grappig zijn, ze bevordert niet de broodnodige discussie. Hoezeer ik het ook op een aantal punten met Cambien eens ben – ook met zijn besluit dat het nodig is de zekerheden van de evidence-based benadering ter discussie te stellen – toch lijkt het water tussen hoe er in de (rest van) de medische wetenschap en de psychoanalyse gedacht wordt nog veel te diep.
Mijn eerste bezwaar geldt dan ook de toon van deze reactie, die ik erg stellig vind. Daarbij vervangt die stellige toon nogal eens een echte argumentatie. 'Als men als wetenschapper nadenkt over het psychoanalytische proces kan men Perrons radicale afwijzing van audio-opnames makkelijk begrijpen en zich erbij aansluiten.' En: 'Een onbevangen, aan geen autoriteit onderworpen, wetenschappelijke blik kan toch niet anders dan vraagtekens plaatsen bij het enthousiasme voor EBM.' Een verwijzing (van Fonagy) naar de veronderstelde (financiële) motieven achter EBM vervangt dergelijke argumentatie evenmin. Er is sprake van 'empiricisme', en 'lawaaierig geëiste blikvernauwing'. Wetenschap en Waarheid (Forrester heeft het over 'truths') worden met een hoofdletter geschreven maar evenmin gedefinieerd. Richard Smith, hoofdredacteur van het *British Medical Journal*, beschrijft de overstap naar evidence-based geneeskunde dan ook als het 'afzien van het principe van zekerheid – *met een bijna mystieke inspiratie* – om zich aan te sluiten bij het principe van experimentele onzekerheid'.
Inhoudelijk wil ik slechts kort op enige punten van Cambiens reactie ingaan.
Er bestaat geen twijfel over het feit dat geluidsopnamen met het therapeutische proces interfereren, maar dat lijkt me waar te zijn voor elke poging om de inhoud van therapiesessies voor andere dan therapeutische doeleinden (bv. voor opleiding en supervisie) aan te wenden. Sommigen zullen zelfs die therapeutische bedoeling reeds als een hinderpaal ervaren. Afgezien van het feit dat onderzoek natuurlijk perfect mogelijk is zonder audio-opnamen is de vraag dus eerder naar de toelaatbaarheid van dergelijke interferentie voor supervisie en onderzoek en ook zelfs naar het inbrengen van elk materiaal voor die doeleinden.
Cambiens beschrijving van Wetenschap als een creatief, inspirerend, inventief proces, vrij tegenover elk gezag, open voor kritiek en principieel gekant tegen arbitraire en omnipotente machtsuitoefening belicht een belangrijk en jammer genoeg soms ontbrekend aspect van het wetenschappelijk werk, maar is mijns inziens ook eenzijdig, omdat het het moeizame, gedisciplineerde en tot bescheidenheid aanmanende toetsen van die schitterende ideeën veronachtzaamt. In die zin is wetenschap 'inspiratie én transpiratie', en een uitmuntend antidotum tegen een Meesterdiscours dat in de psychiatrie welig tiert.
Dat slechts een beperkt aandeel van ons psychiatrisch handelen (en van het medisch handelen in het algemeen) op wetenschappelijke gegevens gebaseerd kan zijn (ik was inderdaad ooit zo onvoorzichtig een cijfer te citeren) lijkt mij geen argument om die beperkte 'evidence' dan maar te negeren en om alle handelen dan maar aan de 'intuïtie en ervaring van de clinicus' over te laten. De voorkeur van de patiënt, de visie van diens omgeving en maatschappelijke waarden zijn andere elementen die een rol spelen in het complexe proces van de psychiatrische behandeling, waarover overigens ook onderzoeksgegevens voorhanden zijn. Dat psychotherapeuten hierbij een belangrijke inhoudelijke inbreng kunnen hebben lijkt me vanzelfsprekend. Dat de psychoanalyse als één van de psychotherapeutische scholen, naast andere, een rol van betekenis zal kunnen blijven spelen vind ik wenselijk.

Guido Pieters